

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Вінницький національний технічний університет

**РОЗВИТОК ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН
ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПРИЗНАЧЕННЯ**

Монографія

Вінниця
ВНТУ
2012

УДК 631.11:347.453.1
ББК 65.9 (4 УКР) 07:65.32-5
Р 64

Автори:

О. В. Чаплигіна, А. А. Шиян, Т. Т. Горобчук, Б. Є. Грабовецький

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 10 від 26.05.2011 р.)

Рецензенти:

О. О. Мороз, доктор економічних наук, професор ВНТУ

О. О. Прутська, доктор економічних наук, професор ВНАУ

Р 64   **Розвиток орендних відносин земель сільськогосподарського призначення** : монографія / О. В. Чаплигіна, А. А. Шиян, Т. Т. Горобчук, Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 178 с.

ISBN 978-966-641-479-6

В монографії описано метод визначення вартості землі сільськогосподарського призначення, метод узгодження інтересів власника та орендаря земель на основі теоретико-ігрового моделювання, виявлено перелік характеристик, які повинні бути складовими договору оренди земель сільськогосподарського призначення, розроблено методи підвищення ефективності орендних відносин, які залежать від рівня розвитку фінансової системи, технологій сільськогосподарського виробництва та якості земель сільськогосподарського призначення.

Монографія розрахована на науковців, аспірантів та магістрів та широке коло економістів.

УДК 332.28(477)

ББК 65.9 (4 УКР) 07:65.32-5

ISBN 978-966-641-479-6

© О. Чаплигіна, А. Шиян, Т. Горобчук, Б. Грабовецький, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ОРЕНДИ.....	9
1.1 Теоретичні основи оренди земель в аграрному секторі.....	9
1.2 Особливості розвитку орендних земельних відносин та необхідність трансформаційних процесів.....	23
1.3 Закордонний досвід розвитку орендних земельних відно- син.....	41
1.4 Методологічні основи та методичні особливості дослі- дження земельної оренди.....	62
Висновки до розділу 1.....	76
РОЗДІЛ 2 ЗЕМЕЛЬНІ ОРЕНДНІ ВІДНОСИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	78
2.1 Стан та розвиток орендних земельних відносин сільськогос- подарських підприємств Вінниччини.....	78
2.2 Експертна оцінка ефективності орендних земельних відно- син у діяльності сільськогосподарських підприємств.....	99
2.3 Оцінка впливу основних факторів на величину орендної плати за землю сільськогосподарського призначення.....	105
Висновки до розділу 2.....	123
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ОРЕНДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ.....	125
3.1 Удосконалення методу визначення вартості земельної ді- лянки сільськогосподарського призначення.....	125
3.2 Узгодження інтересів учасників орендних відносин на основі методів теорії ігор.....	135
3.3 Організаційні засади розвитку орендних земельних відно- син в умовах реформування.....	142
Висновки до розділу 3.....	156
Висновки.....	158
Література.....	160
Додатки.....	177

ВСТУП

Оренда землі відіграє важливу роль у системі земельних відносин. Вона є економічною формою реалізації власності на землю, а також сприяє розвитку підприємницької діяльності у сільському господарстві, створює стимули для іноземних інвестицій в економіку України, особливо за наявності довготермінової оренди. Орендний механізм є ефективним мотиваційним чинником, який забезпечує стабільний прибуток орендодавцю і спонукає орендаря до підвищення ефективності використання землі. Проте сьогодні в Україні орендні відносини не можуть отримати потужного розвитку, оскільки не вирішені питання купівлі-продажу землі та її ціни. За останні роки було висловлено чимало аргументів як за перетворення землі на товар, так і про те, що в умовах різкої поляризації суспільства земля в Україні не повинна бути товаром, оскільки низька платоспроможність селян стає на заваді її купівлі.

Разом із тим сільськогосподарське виробництво може стати однією із основних конкурентних переваг України на європейському та світовому ринках. Для цього потрібно створити потужні економічні механізми із урахуванням специфічних особливостей як стану економіки України, так і основних принципів розвитку аграрного сектора. Однак сучасний стан економічних відносин у сфері земельних відносин свідчить про неефективність орендних відносин земель сільськогосподарського призначення.

Питання про дозвіл продажу земель сільськогосподарського призначення в Україні набуває все більше актуального характеру. Водночас способи, механізми та методики відносин купівлі-продажу все ще залишаються невизначеними. Разом із тим становлення ринку земель повинно бути логічно узгодженим із практикою орендних відносин в Україні.

Базовими дослідження в питаннях ціни на землю та розвитку орендних земельних відносин є праці зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як: В. Андрійчук, Д. Асемоглу, Н. Бурлака, П. Гайдуцький, А. Данькевич, Д. Добряк, М. Іббатулін, Г. Калетнік, І. Кошкалда, І. Лукінов, В. Мазлоєв, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Назаренко, Л. Новаковський, О. Онищенко, С. Плетенецька, Дж. Робінсон, О. Ро-

енко, П. Саблук, А. Сміт, В. Трегобчук, А. Третяк, М. Федоров, В. Юрчишин, В. Яровий та ін.

Водночас потребують подальшого дослідження питання розвитку орендних земельних відносин у напрямі формування ринкової вартості земельної ділянки як дієвого фактора економічного розвитку в умовах впровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, відпрацювання взаємовигідних правил гри між орендарями та власниками землі, в т. ч. встановлення оптимального розміру орендної плати, форм її виплати, термінів оренди і т. д. У сукупності це зумовило вибір теми, визначення мети, завдань і структури роботи.

Результати, описані в монографії, виконані згідно з планами науково-дослідних робіт Вінницького національного аграрного університету відповідно до науково-технічної програми «Прогнозування собівартості виробництва аграрної продукції на базі методики розрахунків рівня беззбитковості, адаптованої до особливостей аграрного сектора економіки» (державний реєстраційний номер 0110U006360) та «Дослідження розвитку трансформаційних процесів в аграрній економіці макрорегіону Поділля» (номер державної реєстрації 0111U004338), Вінницького національного технічного університету відповідно до науково-технічної програми «Теорія ефективності сучасного підприємства на основі організаційних поведінкових моделей» (державний реєстраційний номер 110U002162) та Житомирського національного агроекологічного університету на тему: «Розробити і обґрунтувати стратегічні напрями та пріоритети формування конкурентоспроможного аграрного сектора «Північно-Західного регіону України» (державний реєстраційний номер 0110U2406). У межах зазначених тем автором розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення Вінницької області.

Метою монографії є розробка методів для підвищення ефективності орендних відносин шляхом узгодження економічних інтересів орендаря та власника земель сільськогосподарського призначення.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- розглянути еволюцію теоретичних положень щодо розвитку орендних земельних відносин сільськогосподарських підприємств;
- уточнити понятійний зміст економічних категорій «оренда» та «орендні відносини» сільськогосподарських підприємств;

- провести аналіз стану орендних земельних відносин в регіоні;
- провести експертну оцінку факторів впливу на розмір орендної плати у Вінницькій області та побудувати математичну модель їх залежності;
- удосконалити методичні підходи до визначення вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення;
- розробити методичний підхід щодо узгодження інтересів орендарів та власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення;
- удосконалити структуру договору оренди щодо економічних та договірних аспектів між орендарем і власником земельної ділянки;
- побудувати логічно-змістову модель удосконалення розвитку орендних земельних відносин;
- розробити пропозиції щодо удосконалення розвитку орендних земельних відносин.

Об’єктом дослідження є процес розвитку орендних земельних відносин у діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах реформування.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, правові та організаційно-практичні аспекти розвитку орендних земельних відносин сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою проведеного дослідження є фундаментальні роботи зарубіжних і вітчизняних вчених у сфері формування вартості земельної ділянки сільськогосподарського призначення, економіки земельних відносин та права власності на землю, орендних відносин тощо.

Означені у роботі завдання було вирішено за допомогою методів теорії систем та системного аналізу (обробка й аналітична оцінка первинних фактичних матеріалів); статистичного аналізу та економетрики (кількісний аналіз даних щодо орендних земельних відносин у Вінницькій області); теорії експертних оцінок (визначення та узагальнення характеристик орендних відносин); кореляційно-регресійного аналізу (встановлення впливу відібраних факторів на величину орендної плати за 1 га землі сільськогосподарського призначення); економіко-математичного моделювання (моделювання впливу факторів на вартість земельної ділянки сільськогосподарського призначення); теорії прийняття рішень та теоретико-ігрового моделювання (моделювання

процесу узгодження інтересів орендаря та власника земельної ділянки); методів економічного порівняння (вивчення й узагальнення літературних джерел, існуючих підходів до визначення ціни на землю та опису орендних відносин) та абстрактно-логічного методу (теоретичні узагальнення і формування висновків), що склали основу методики дослідження.

Інформаційна база підготовки дисертаційної роботи сформована на основі наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів, а також офіційних матеріалів Державного комітету статистики України, опублікованих у науковій літературі, у періодичній пресі та на офіційному сайті Державного комітету статистики, первинній документації статистичних органів та сільськогосподарських підприємств Вінницької області.

Наукова новизна одержаних результатів відображена у таких результатах дослідження:

вперше:

– запропоновано методичний підхід щодо узгодження інтересів орендарів та власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення на основі теоретико-ігрового моделювання, що дозволило вдосконалити економічні та договірні аспекти із зазначенням якісних характеристик земельної ділянки та застосовуваних технологій сільськогосподарського виробництва у договорі оренди;

удосконалено:

– понятійний зміст економічної категорії «оренда» як часткової передачі прав власності на землю для проведення підприємницької діяльності на визначений строк та за окрему плату, яка передбачає наявність об'єктивних характеристик якості землі у динаміці та фіксацію в договорі використовуваних орендарем сільськогосподарських технологій виробництва, а також – «орендні відносини» як узгодження інтересів орендодавця з орендарем стосовно передачі у тимчасове володіння, користування та управління земельної ділянки, яке враховує ринкову вартість землі;

– структуру договору оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення за рахунок доповнення його істотних умов витратами на покращення якості землі та застосовуваними технологіями сільськогосподарського виробництва;

одержали подальший розвиток:

– методичний підхід для визначення вартості земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який враховує синергетичну дію рівня розвитку фінансової системи і рівня життя населення в країні;

– методи ефективного регулювання економічних орендних земельних відносин, що враховують інтереси сторін, рівень розвитку фінансової системи, технології сільськогосподарського виробництва та характеристики якості землі;

– організаційні аспекти удосконалення розвитку орендних земельних відносин, які включають такі структурні елементи: власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення, орендарів, державу, вищі навчальні заклади, канали фінансування, бази даних про характеристики якості землі та контрактні умови земельної оренди.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці напрямів підвищення ефективності орендних земельних відносин, визначення впливу рівня розвитку фінансової системи, технологій сільськогосподарського виробництва та якості земельної ділянки сільськогосподарського призначення на її вартість та розмір орендної плати.

Окремі результати роботи використовуються у навчальному процесі Вінницького національного технічного університету при викладанні дисциплін «Інвестиційний менеджмент», «Управління розвитком соціально-економічних систем», «Планування та економічне прогнозування» та при написанні кваліфікаційних робіт бакалаврів, спеціалістів та магістрів (акт впровадження № 372 від 8 червня 2011 р.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ЗЕМЕЛЬНОЇ ОРЕНДИ

1.1 Теоретичні основи оренди земель в аграрному секторі

Оренда землі відіграє важливу роль у системі земельних відносин. В умовах первинного накопичення капіталу така практика є найбільш ефективним механізмом на шляху розвитку нових сільськогосподарських господарств та швидкої адаптації їх до умов ринкової економіки. Водночас орендний механізм є ефективним мотиваційним фактором, який забезпечує стабільний прибуток власнику землі та спонукає орендаря до підвищення ефективності її використання.

Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить, що включення земельних відносин в ринкову економіку безпосередньо пов'язано з правовим регулюванням земелеобороту, передусім оренди земель сільськогосподарського призначення. Орендне землекористування сприяє розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві, забезпеченню раціонального використання земель [1]. У більшості розвинених країнах з самого початку зародження сімейного фермерства і до початку ХХ ст. традиційною основою господарювання була приватна власність селян на оброблювану ними земельну ділянку. Але оскільки земля вважалась об'єктом купівлі-продажу, то нерідко її власниками ставали особи, які не працювали на ній. Для них земля виступала об'єктом власності, який приносить прибуток здаванням її в оренду. Крім того на різних умовах самі фермери почали здавати свою землю в оренду. Класичною формою передачі землі її власником землекористувачу стала оренда землі, яка виникла майже одночасно з появою власності на землю і виникненням рабовласницького суспільства [2, с. 118–120].

Оренда як економічна категорія також має глибокі історичні корені. В «Большой Энциклопедии», виданій у 1900 р. [3, с. 25–26], наводиться формулювання стосовно земельної оренди, яка в економічному розумінні є правомочністю користування чужою землею з метою одержання прибутку за певну винагороду, що сплачується її власнику. При цьому розглядаються такі її форми: довічно успадкована, строкова і безстрокова.

За даними [4, с. 206; 5, с. 82] оренда землі виникла з появою приватної власності на землю. Існувала вона як при рабовласницькому ладі, так і при феодальному, але особливого розвитку набула при капіталізмі. Розрізняють різні класифікації оренди землі: вільна оренда й орендний підряд; чиста оренда та змішана; селянська (іспольщина, іздольщина) та капіталістична (підприємницька). При вільній оренді орендар самостійно обирає свою виробничу програму, як реалізувати продукцію тощо, а орендодавачу виплачує лише орендну плату, обумовлену в договорі.

В країнах Західної Європи розрізняють чисту та змішану земельні оренди. Чиста – це оренда, при якій фермери господарюють на орендованій землі, оскільки не мають власної. Змішана – поєднання виробництва сільськогосподарської продукції на власній і орендованій землі. Такий тандем приватної власності на засоби виробництва з орендою породжує приватно-орендні відносини. Що ж стосується співвідношення між чистою орендою і змішаною, то у більшості розвинених країн воно складається на користь останньої [6].

Селянська оренда землі виникла ще при рабовласницькому ладі. Вона більшою мірою носила характер натурального господарювання, коли малоземельні та «середняцькі» верстви села змушені були наймати землю для одержання мінімальних засобів існування [7, с. 38–39; 8, с. 66].

Капіталістична форма оренди характеризується вкладенням в землю власного капіталу і веденням свого господарства за допомогою найманої праці з метою отримання прибутку. Капіталістична та селянська оренда землі у переважній більшості країн світу є основними формами землекористування і в наш час. Так, капіталістична оренда землі є найбільш вираженою в сільському господарстві США, Великобританії, Бельгії, Голландії, Франції, а селянська – в Італії, Іспанії, Португалії, Південно-Західній Франції [9, с. 19; 10, с. 19]. Відродження оренди в Україні з самого початку здійснювалось в її капіталістичній формі.

Цільова оренда (орендний підряд) є найменш розвиненою формою орендних відносин, при якій орендар здійснював виробничу діяльність на замовлення власника землі та реалізував йому продукцію за цінами, встановленими у договорі. Цю форму оренди намагались запроваджувати в колишніх колгоспах і радгоспах СРСР. При цільовій

оренді селянин-орендар залишався найманим робітником, не був власником отриманого урожаю і повністю залежав від волі колективного орендодавця [11, с. 40].

В українському енциклопедичному виданні 1982 р. поняття «оренда» розглядається [12, с. 53] як «майновий найом-договір», згідно з яким одна сторона (орендодавець, наймодавець) надає іншій стороні (орендареві, наймачеві) майно в тимчасове користування за певну плату. У великій Радянській енциклопедії це поняття визначалось як: «Оренда (або майновий найм), в громадському праві договір, згідно з яким одна сторона (наймодавець) зобов'язується надати іншій стороні (наймачу) будь-яке майно в тимчасове користування за певну винагороду» [13, с. 162].

Як стверджує Н. Гаваєв [14, с. 13], в Енциклопедії російського сільського господарства поняття оренди означає «договір найму нерухомого майна, за яким одна сторона зобов'язується надати іншій право володіння і користування відомим нерухомим майном на визначений строк і за визначену винагороду». Погоджуємось з ним у тому, що ці визначення тотожні за своїм змістом, і у них не розкриваються механізми економічних відносин та відповідальності орендаря за використання майна, а орендодавця – за його якість і надійність у використанні.

Тлумачення поняття «оренда» наводиться в багатьох працях сучасних учених економістів, словниках, Законі України «Про оренду майна державних підприємств та організацій». За академіком УААН П. Гайдуцьким: «Оренда являє собою засноване на договорі строкове платне володіння і користування землею, іншими природними ресурсами, підприємствами (об'єднаннями) та іншими майновими комплексами, а також майном, необхідним орендареві для самостійного здійснення господарської чи іншої діяльності» [15, с. 6]. З таким твердженням ми не погоджуємось, оскільки автор розглядає оренду як володіння майном, підприємствами, об'єднаннями, землею, як платну строкову передачу в користування цими об'єктами, а розпорядником розпайованого майна при створенні сільськогосподарських підприємств ринкового типу можуть бути тільки його власники – це окремі фізичні особи. Причому майно кожного має різну вартість, і тому лише вони можуть передати належне їм майно в оренду, а не особа, яка

не є його власником. Також земля розпайована і набула статусу персоніфікованої приватної власності, тому кожна особа укладає договір оренди персонально, який повинен передбачати не лише строки земельної оренди та розмір плати за неї, а й відображати якість землі та заходи щодо збереження її родючості, що є визначальним у земельних орендних відносинах [6].

Й. Завадський та Л. Грищенко дали визначення [15, с. 65] оренді як тимчасовому володінню майном на умовах, що встановлюються в угоді між власником майна та особою, в користування якої це майно передається. Законом України «Про оренду майна державних підприємств та організацій» [18, с. 151] оренду визначено як засноване на договорі строкове платне володіння і користування майном, необхідним орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності. А. Стельмащук та М. Малік дотримуються аналогічної думки. М. Іббатулін доповнив це поняття, додавши: «...забезпечуючи його раціональне використання та сплачуючи щорічну орендну плату за залишковою вартістю і по завершенні строку амортизації, повернути його орендодавцю або сплатити ліквідну вартість» [16].

В. Товстопятом визначено оренду як економічну категорію, в якій відображено механізм дії цього чинника. Автор зазначає: «оренда – економічна категорія, яка визначає економічні і правові відносини між суб'єктами (орендодавцем і орендарем) з приводу власності і виникає в умовах обмеженості об'єктів власності. Вона як форма володіння власністю може здійснюватись у межах встановленого строку і за плату» [19, с. 75].

Існують різні підходи щодо трактування понятійного змісту оренди та її місця в системі економічних відносин. П. Саблук і В. Юрчишин визначають поняття оренди «як форму землекористування, за якою власник землі надає свою земельну ділянку іншій особі (орендареві) для використання її на певний строк за винагороду (орендну плату)» [20, с. 43–44]. Якщо оренда – це є передача майна, то вона неодмінно, з одного боку, характеризує певні відносини власності, а з другого – являє собою форму підприємницької діяльності [21, с. 185].

На думку низки спеціалістів, «оренда являє собою специфічні виробничі відносини, в яких безпосередні виробники присвоюють, використовують надані їм власником засоби виробництва як об'єкти го-

сподарювання за визначену плату» [22, с. 9]. За визначенням російських економістів, «оренда – форма господарювання, при якій на основі договору між орендодавцем і орендарем останньому передаються у володіння і користування на певний строк земля, інші природні ресурси, підприємства, їх підрозділи, а також інше майно, необхідне для самостійного ведення господарської діяльності» [23, с. 30]. Російський науковець В. Мілосердов стверджував, що для широкого розповсюдження оренди і досягнення високої продуктивності праці вона повинна розвиватися не екстенсивним шляхом, а на сучасній технічній основі. [24].

А. Даниленко [25, с. 61] трактує оренду землі як комплексний економічний і правовий механізм, який об'єднує подрібнені між різними власниками земельні ділянки для укрупненого і раціонального використання. Вчені-економісти Л. Мельник, П. Макаренко та І. Кириленко зазначають, що оренда землі – це вид землекористування, коли власник землі передає свій наділ на певний час іншій особі (орендарю) для ведення господарства [2, с. 444]. На думку С. Плетенецької та В. Амбросова, орендні відносини – явище багатогранне і однозначного їх визначення бути не може [26, с. 23; 27, с. 10].

Оренда – це одержання на певний період прав власності і користування землею та іншими засобами виробництва, а також це – форма підприємницької діяльності, основними об'єктами якої є земля і майно. Найпоширенішою формою завжди була оренда землі. В Законі України від 6 жовтня 1998 р. «Оренда землі – це засноване на договорі строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності» [28].

Усі вищезазначені трактування оренди є досить близькими за своїм змістом. Однак в усіх випадках, як вважаємо, недостатньо відображається її сутність та економічний зміст у системі «орендодавець–орендар». Тому нами запропоновано доповнення до визначення поняття «оренда», де остання розглядається як часткова передача прав власності на землю для проведення підприємницької діяльності на визначений строк та за окрему плату, яка передбачає наявність об'єктивних характеристик якості землі у динаміці та фіксацію в договорі використовуваних орендарем технологій сільськогосподарського виробництва, а також «орендні відносини» як узгодження інте-

ресів орендодавця з орендарем стосовно передачі у тимчасове володіння, користування та управління земельною ділянкою з метою отримання доходу, яке враховує її ринкову вартість.

Стосовно орендної плати за землю – це платіж, який орендар вносить власнику землі за її використання. Розмір, форма й строки її сплати визначаються договором оренди. Обчислення розміру орендної плати за землю здійснюється з урахуванням індексів інфляції, якщо інше не передбачено договором оренди. Законодавчо регламентовано нижню її межу, яка на землях приватної власності не повинна бути меншою 3 %, а на землях державної та комунальної – не перевищувати 10 % нормативної грошової оцінки [29, с. 36–42; 30 с. 238].

До факторів, що визначають рівень і зміну розміру орендної плати, належать: прибутковість сільськогосподарського виробництва, родючість ґрунтів, місце розташування земельних угідь; ціни на сільськогосподарську продукцію і прогнозований їх рівень; витрати виробництва; урядові програми розвитку сільського господарства; співвідношення попиту і пропозиції на землю; рівень і динаміка банківського процента, зміни у законодавстві та умов господарювання, передбачених договором.

Таким чином, орендна плата за землю обумовлена вартістю використання землі як основного чинника сільськогосподарського виробництва. Умови оренди землі визначаються угодою, яка укладається на обумовлений сторонами строк. Він автоматично продовжується, якщо не було відмови з боку орендодавця чи орендаря [2, с. 444].

Необхідність оренди в аграрному комплексі сучасної України зумовлена об'єктивно існуючим фактором, а саме невідповідністю між землеволодінням і землекористуванням [15, с. 7].

Особливістю оренди є те, що вона допускає збереження існуючих форм власності і їх відтворення, не змінюючи при цьому їх природи. Більше того вона є гнучкою формою реального переплетіння процесу відтворення на підприємствах різних форм власності без усунення меж між ними, але її не можна розглядати як проміжну форму перетворення однієї форми власності в іншу. І на кінець, оренда – завжди добровільна угода сторін, де орендар бере на себе добровільне зобов'язання виконувати її умови, у т. ч. і ті, які стосуються матеріальної відповідальності.

Найважливіші принципові ознаки орендних відносин відображені на рис. 1.1 [31].

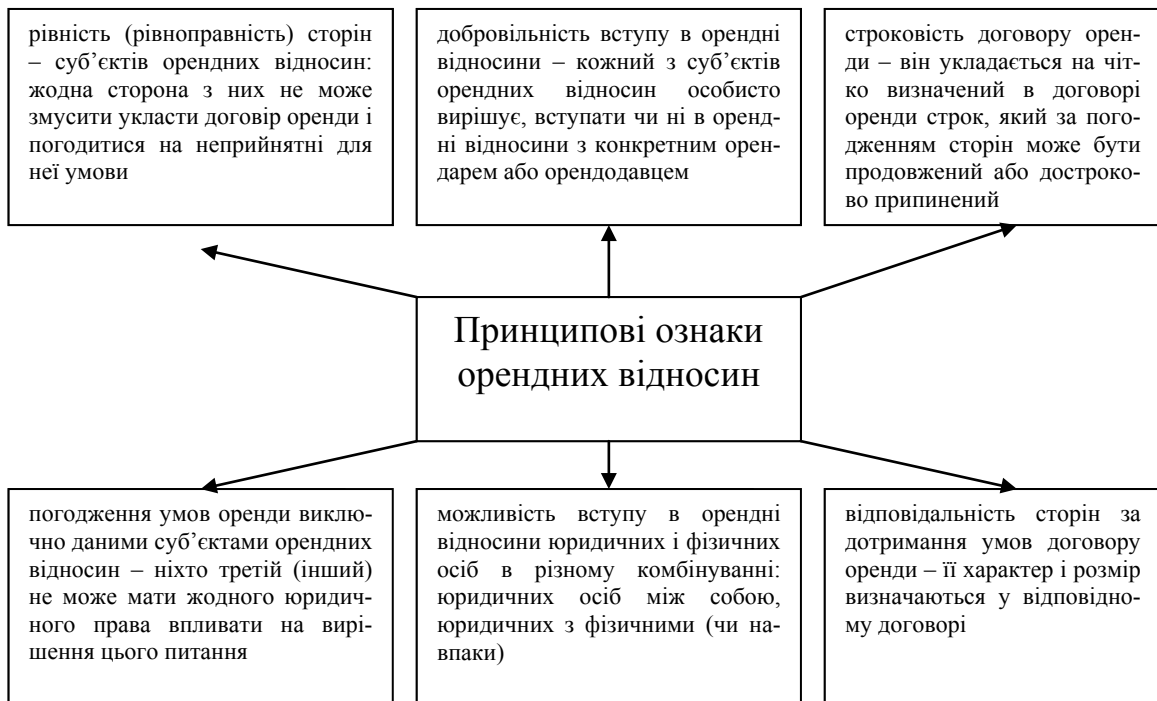

Рисунок 1.1 – Найважливіші принципові ознаки орендних відносин

В економічній літературі існує багато різних точок зору щодо тлумачення економічної природи оренди. Вважаємо, що найбільшої уваги заслуговує думка вчених, які пропонують розглядати сутність оренди, виходячи із відносин власності на засоби виробництва [32, с. 49].

Орендні відносини розвиватимуться лише тоді, коли оренда буде доводитиме свою вигідність для орендаря і високу суспільну необхідність. Врешті-решт оренда передбачає самостійність господарювання орендаря. Це необхідна економічна передумова реальних орендних земельних відносин, важливий чинник підвищення їх ефективності в умовах реформування [33].

Власник земельної ділянки зберігає за собою лише «титул» власника, оскільки тимчасово делегує права користуватися та обмеженого управління своїм майном. Орендар, навпаки, не будучи власником орендованих засобів виробництва, на свій розсуд розпоряджається їх споживчими властивостями, тому економічна доцільність оренди визначається її взаємовигідністю [34].

Вчені-економісти О. Онищенко, В. Юрчишин, І. Бідзюра вважають [35, с. 57, 36, с. 5], що становлення та розвиток орендних відносин – це один з можливих шляхів створення нових підприємницьких структур ринкового типу, при яких зберігається цілісність земельно-майнових комплексів колишніх сільськогосподарських підприємств, а також формування ефективних власників на селі, здатних найраціональніше використовувати землю та інші засоби виробництва, взявши при цьому на себе повну відповідальність за ризик господарювання, зокрема, у сучасних складних економічних умовах. Їх підтримують і П. Гайдуцький, А. Стельмащук, М. Зубець [37, с.86–87, 38, с. 19] у тому, що саме оренда створює можливість для збереження і раціонального використання існуючої матеріально-технічної бази колишніх колгоспів і радгоспів, їх загального землеустрою, землевпорядкування системи сівозмін і полів. Вагоме значення земельна оренда має для фермерських господарств. Г. Круз, І. Буздалов, Н. Титова [39, с. 64; 40, с. 40; 41, с. 31] зазначають: «фермери, в яких не вистачає капіталу для придбання достатньої кількості землі у межах їхньої здатності ефективно працювати, можуть розширити свої господарства за рахунок оренди інших земельних ділянок, при цьому сплачуючи лише щорічну плату за їх використання». Б. Пасхавер, В. Овсянніков, М. Вірченко [42, с. 65; 43, с. 16] стверджують: «оренда землі дає змогу орендареві швидше адаптуватись до коливань ринкової кон'юнктури, змінюючи розміри земельних площ, що використовуються ним». Також оренда землі не є стримуючим чинником у разі ліквідації господарства. В. Милосердов, О. Шпичак підкреслюють, що рух землі від одного орендаря до іншого не приводить до втрати її землевласником [44, с. 14; 45, с. 31]. Рух власності від менш умілого господаря до кращого, забезпечується при оренді землі (і майна) так само, як при механізмі її купівлі [46, с. 14]. На думку М. Федорова, особливістю оренди є те, що вона виступає одним з дійових регуляторів земельних відносин при відсутності ринку землі [47, с. 100]. На сьогоднішній день немає єдиної точки зору щодо ролі оренди у залученні інвестицій в сільськогосподарське виробництво. Так, Б. Пасхавер вказує, що «...для інвестора, який авансує сільськогосподарське виробництво, можливість оренди землі замість її купівлі забезпечує істотну економію стартових інвестицій, тобто галузь стає більш інвестиційно привабливою» [42, с. 65]. А. Квочкін, навпаки, вважає [48, с. 23], що ви-

знання оренди без права купівлі-продажу землі знижує інвестиційні можливості користувача, оскільки бажання вкладати кошти в землю на правах приватної власності, завжди більше, ніж в той об'єкт, яким землероб користується або володіє тимчасово.

Практика становлення та розвитку орендних земельних відносин в Україні має ще коротку історію. В процесі їх становлення з'явилися проблеми, які потребують наукового осмислення і практичного вирішення стосовно вибору прийнятних строків дії договорів оренди землі, способу встановлення і оптимального розміру орендної плати за землю тощо [49]. Так, І. Єщенко, С. Плетенецька, К. Фріч вважають [50, с. 63; 27, с. 72; 51, с. 112], що укладання договорів оренди на тривалий строк в монополістичному середовищі позбавляє землевласників вибору в майбутньому, оскільки при появі нових пропозицій вони можуть втратити певну частину свого доходу. А С. Плетенецька та К. Фріч стверджують, що найкращим строком оренди можуть бути 5–6 років. При цьому І. Єщенко вважає, що в таких умовах орендодавцям доцільніше укладати короткострокові договори оренди на 1–2 роки замість довгострокових на 5–10 років. В свою чергу Г. Круз зазначає, що за умов, які склалися в Україні, доцільно встановлювати досить короткий термін оренди. Автор пояснює це невизначеністю справжньої вартості землі в Україні через відсутність її ринку. Короткострокова оренда дозволяє переглядати умови оренди, якщо попит на землю буде зростати. В той же час довгострокова оренда фіксує умови таким чином, що з часом вони можуть стати не вигідними для землевласника [39, с. 63]. Прихильник короткострокової оренди В. Юрчишин, опираючись на перший досвід оренди землі в Україні та світову практику, застерігає від захоплення багаторічною орендою. На його думку, найкращим терміном укладання договору оренди є 1–3 роки з наступним його продовженням [52, с. 12].

А. М. Федоров, вважає, що «...в інтересах сільськогосподарського виробництва бажаною була б довгострокова оренда – не менше десяти років. Тоді можна було б розраховувати на прагнення орендаря не лише брати від землі, а й працювати над її поліпшенням та охороною» [47, с. 102]. Його підтримують В. Овсянніков, М. Вірченко, які відмічають, що при короткостроковій оренді завжди існує небезпека того, що орендована земля може бути втрачена, а розміри бізнесу зменшаться [43, с. 15]. Як стверджують В. Калініченко, В. Мазлоєв, Л. Праворна,

на вигідність довгострокової оренди для орендарів вказує також історичний вітчизняний досвід [53, с. 117–118; 32, с. 49; 9, с. 19].

Отже, дослідники, які підтримують короткострокову оренду землі, виходять з позиції і селян-землевласників, а ті, хто виступає за довгострокову оренду, враховують інтереси орендаря. Вирішення цієї проблеми можливе в узгодженні інтересів обох суб'єктів орендних відносин [54].

Проведений аналіз історичного і сучасного вітчизняного досвіду застосування земельної оренди засвідчує, що для періодів економічної нестабільності (зниження обсягів виробництва, розруха, інфляція, недосконалість законодавства тощо) застосовується короткострокова оренда, що є характерним для теперішнього соціально-економічного стану України. В умовах стабільної економіки строки оренди, як правило, істотно збільшуються [55].

У процесі орендних відносин важливе місце займає орендна плата за землю, яка є інструментом конкурентного змагання за право земельної оренди, підвищення рівня соціального захисту працівників сільськогосподарських підприємств і пенсіонерів з їх числа, впливу на формування ринкової ціни землі [56].

Відповідно до земельного законодавства України орендна плата може здійснюватись у грошовій, натуральній, відробітковій та комбінованій формах (рис. 1.2). Грошова форма орендної плати найбільшого поширення набула з розвитком капіталістичних відносин [9, с. 18], а натуральна, відробіткова і комбінована орендна плата більшою мірою були притаманні селянській формі оренди [57, с. 82].

Рисунок 1.2 – Форми орендної плати

У розвинених країнах застосовують різні форми орендної плати за землю. У деяких із них (Данія, Нідерланди) існують обмеження щодо форми виплати орендної плати. У Великобританії та Німеччині використовують грошову форму розрахунку за оренду землі. А от у США переважає натуральна форма орендної плати [32, с. 47].

При застосуванні різних форм виплати орендної плати вони не завжди співвідносяться між собою у грошовому еквіваленті.

Зокрема, І. Єщенко зазначає [48, с. 63], що більшість договорів оренди в Україні визначають лише кількість певної продукції, що буде надана в рахунок орендної плати без зазначення її розміру в грошовому еквіваленті, тому і виникають такі невідповідності. Також визначена в рахунок орендної плати продукція в багатьох орендних договорах оцінюється за різними цінами. І. Єщенко [48, с. 63] відмічає, що в багатьох договорах оренди при заміні грошової форми орендної плати натуральною зазначається, що продукція буде видаватися за ринковими цінами, в інших договорах натуральні виплати оцінюються за собівартістю. Ця проблема виникає в усіх випадках, коли грошова форма орендної плати замінюється натуральною чи відробітковою.

Згідно із Законом України «Про оренду землі» [29] сплачувати земельний податок може як власник земельної ділянки, так і її орендар. На практиці в Україні найчастіше платниками земельного податку є землекористувачі. Особливо це зручно при виплаті у натуральній, відробітковій або комбінованій формах орендної плати.

Важливим є питання щодо закінчення строків дії договорів оренди. Так, найбільш поширеним у договорах оренди є визначення їх дії до 31 грудня. І. Єщенко [48, с. 64] вважає: «...для сільськогосподарського виробництва такий підхід є необґрунтованим, тому що збирання різних сільськогосподарських культур закінчується в різний період. У випадках, коли орендодавець вимагає від орендаря повернути землю вже після того, як орендар провів у полі певні підготовчі роботи для наступного сезону, в договорі оренди має бути зазначено, що орендодавець повинен компенсувати орендареві витрати. Зі свого боку вважаємо, що питання закінчення строку дії орендних договорів до 31 грудня не є проблемним для орендаря. Навпаки, такий термін дає можливість орендареві земельної ділянки спокійно завершити весь комплекс сільськогосподарських робіт і передати землю її власнику в належному стані». Погоджуємось з А. Данкевичем та О. Роеком, що

проблемним це питання є для власника землі, оскільки при укладанні договору з іншим орендарем останній не зможе провести роботи незавершеного виробництва (наприклад, посіяти озимі культури) [6, с. 25; 34, с. 44].

Слід відмітити, що терміни оренди мають узгоджуватись із періодом ротації основної сівозміни. Держава на законодавчому рівні має стимулювати власників і орендарів до збільшення терміну оренди, що сприятиме підвищенню ефективності використання землі, дозволить сільськогосподарським підприємствам планувати свою діяльність на перспективу, розширити можливості іпотечного кредитування, зокрема, застави права земельної оренди. Подовження терміну оренди дасть можливість провести землевпорядкування, ввести раціональну сівозміну, стимулюватиме вкладення коштів у підвищення родючості ґрунтів, покращення угідь, сприятиме інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Водночас існує думка, що тривалий термін не вигідний для орендодавців, оскільки звужуються їх можливості розпоряджатися землею [34, с. 45].

П. Саблука вважає: «розвиток системи орендних земельних відносин в АПК – одне із найактуальніших завдань, що стоїть перед економічною аграрною наукою» [58, с. 24]. Це основний шлях перебудови відносин власності, оскільки орендні відносини дозволяють найбільш повно реалізувати ідею активного заохочення людини до творчої праці [59, с. 78].

На думку М. Федорова, головне в орендних відносинах – спонукальні мотиви договірних сторін, коли обидві сторони зацікавлені в одержанні якнайбільшого зиску з оренди землі: орендодавець – одержати якомога вищу орендну плату, зберегти при цьому якість земельної ділянки; орендар – одержувати максимальний урожай протягом тривалого періоду [47, с. 102]. За визначенням М. Маліка [60, с. 123], орендний механізм дозволяє пом'якшити шлях переходу до ринкових принципів господарювання. За даними досліджень С. Плетенецької [61, с. 279], господарювання на умовах оренди – важлива ознака ринкової економіки.

М. Зубець, Л. Новаковський, М. Малік, П. Федієнко вважають, що оренда землі вигідна як селянам (особливо пенсіонерам – соціально найменш захищеній категорії людей), які мають можливість зміцнити своє матеріальне становище за рахунок одержання плати за оренду

ЛІТЕРАТУРА

1. Панченко П. П. Аграрна історія України – 2-ге вид., випр. і доп. / П. П. Панченко, В. А. Марчук. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 342 с.
2. Мельник Л. Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть : навчальний посібник / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко, І. Г. Кириленко. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 748 с.
3. Большая Энциклопедия / Под ред. С. Н. Южакова и П. Н. Милукова. – СПб : Просвещение, 1990. – 794 с.
4. Клиген И. Н. Среди патриархов земледелия народов ближнего и дальнего Востока. Египет, Индия, Цейлон, Китай / Под ред. М. С. Дунина. – М. : Госуд. Изд-во с.-х. литературы, 1960. – 603 с.
5. Румянцев А. М. Аренда / А. М. Румянцев // Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – С. 82.
6. Роєнко О. А. Розвиток земельних орендних відносин у Черкаській області / О. А. Роєнко // Економіка АПК. – 2000. – № 12. – С. 22–26.
7. Рубинштейн Н. Л. Сельское хозяйство России во второй половине XVIII в. / Н. Л. Рубинштейн – М. : Госполитиздат, 1957. – 495 с.
8. Кірейцева О. В. Розвиток земельно–орендних відносин в Україні / О. В. Кірейцева // Економіка АПК. – 2000. – № 2. – С. 66–70.
9. Праворна Л. І. З історії розвитку земельної оренди / Л. І. Праворна // Економіка АПК. – 1996. – № 10–11. – С. 17–22.
10. Кузнецов О. М. З історії розвитку земельних відносин на Закарпатті / О. М. Кузнецов // Економіка АПК. – 2000. – № 3. – С. 17–23.
11. Юрчишин В. В. Реформування аграрних відносин / В. В. Юрчишин, В. М. Скупий. – К. : Інститут аграрної економіки, 1998. – 86 с.
12. Українська Радянська Енциклопедія. 2-е вид.; Головна ред. Української Енциклопедії. – К., 1982. Т. 8. – 528 с.
13. Основи аграрного підприємства / За ред. М. Й. Маліка. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 582 с.
14. Гаваев Н. Т. Хозрасчет и аренда в условиях перехода к рынку / Н. Т. Гаваев, А. Ю. Симонов. – Саранск : Мордов. кн. изд-во, 2001. – 136 с.

15. Гайдуцький П. І. Оренда в агрокомплексі. Запитання і відповіді / П. І. Гайдуцький. – К. : Україна, 1991. – 207 с.
16. Ібатуллін М. І. Удосконалення орендних відносин сільськогосподарських підприємств / М. І. Ібатуллін // Економіка АПК. – 2004. – № 4. – С. 43–48.
17. Завадський Й. С. Словник термінів і понять ринкової економіки: Довідкове видання / Й. С. Завадський, Л. М. Грищенко. – К. : Сільгоспосвіта, 1995. – 112 с.
18. Збірник нормативних актів по реформуванню власності / За ред. В. Д. Гревцова; упоряд. Л. О. Артикульний (кер.). – К. : Урожай, 1993. – 416 с.
19. Перехід до ринкового госпрозрахунку / [М. П. Вітковський, П. Т. Саблук, В. Л. Товстопят та ін.]; За ред. П. Т. Саблука, М. П. Вітковського. – К. : Урожай, 1993. – 136 с.
20. Рекомендації щодо створення приватного сільськогосподарського підприємства з орендними відносинами та організації його розвитку / [Саблук П. Т., Юрчишин В. В. та ін.] / За ред. П. Т. Саблука та В. В. Юрчишина. – К. : ІАЕ, 1998. – 130 с.
21. Халецкий А. Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины / А. Халецкий. – Д. : 1997. – 185 с.
22. Економічна енциклопедія. – К. : Урожай, 1985. – 620 с.
23. Шевченко И. Арендные отношения в рыночной экономике / И. Шевченко. – СПб : 1992. – 153 с.
24. Милосердов В. В. Аграрная політика и проблемы развития АПК / В. В. Милосердов. – М. : Агропромиздат, 1990. – 296 с.
25. Даниленко А. С. Основні напрямки поглиблення земельних відносин в Україні / А. С. Даниленко // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 730 с.
26. Плетенецька С. М. Землекористування фермерських господарств і стан їх розвитку в умовах оренди / С. М. Плетенецька // Економіка АПК. – 1999. – № 6. – С. 71–74.
27. Амбросов В. Я. Економічний зв'язок власності та цілісності аграрних підприємств / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Проблеми формування ринкової економіки. Спеціальний випуск «Реструктуризація аграрних підприємств і земельна реформа: стан, проблеми, пер-

пективи». Міжвід. наук. зб. Спеціальний випуск. – К. : КНЕУ. – 2000. – С. 59–61.

28. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV.

29. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оренду землі» // Землевпорядний вісник. – 2003. – № 4. – С. 36–42.

30. Закон України «Про плату за землю» від 03.07.1992 № 2535-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 4–5. – С. 238.

31. Азізов С. П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах : підручник / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий; За ред. С. П. Азізова. – ІАЕ, 2001. – 834 с.

32. Мазлоев В. З. Мировой опыт арендных отношений в аграрном секторе / В. З. Мазлоев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1998. – № 8. – С.49–50.

33. Лицом к аренде / Сост. А. С. Иванов. – М. : Политиздат, 1990. – 366 с.

34. Данкевич А. Є. Методичні підходи щодо запровадження застави права оренди землі / А. Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 88–93.

35. Онищенко О. М. Про підприємницькі форми господарювання в аграрній сфері / О. М. Онищенко, В. В. Юрчишин // Економіка України. – 1997. – № 4. – С. 50–61.

36. Бідзюра І. П. Реформування аграрних підприємств на основі приватної власності / І. П. Бідзюра // Економіка АПК. – 1998. – № 2. – С. 3–6.

37. Гайдучький П. І. Земля: власність, оренда, рента / П. І. Гайдучький, А. М. Стельмащук. – К. : Урожай, 1994. – 184 с.

38. Зубець М. В. Про стан АПК України та заходи щодо його стабілізації / М. В. Зубець // Економіка АПК. – 1997. – № 1. – С. 16–24.

39. Грег Круз. Оренда сільськогосподарських земель / Грег Круз // Пропозиція. – 1998. – № 10. – С. 62–64.

40. Буздалов И. Правовые отношения между арендаторами и собственниками земли / И. Буздалов // АПК – экономика, управление. – 1998. – № 6. – С. 36–43.

41. Титова Н. Фермерство в Україні: Основні правові засади. Питання та відповіді / Н. Титова. – Львів, 1998. – 184 с.

42. Пасхавер Б. Й. Питання формування земельного ринку / Б. Й. Пасхавер // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 5. – С. 62–67.
43. Овсянников В. И. Анализ оснований и последствий проведения земельной реформы в России / В. И. Овсянников, М. И. Вирченко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1998 – № 12. – С. 15–17.
44. Милосердов В. В. Земельные отношения в России / В. В. Милосердов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1998. – № 12. – С. 11–14.
45. Шпичак О. М. Проблеми ціноутворення та інфраструктури ринку у період формування ринкових відносин в АПК України / О. М. Шпичак // Агроінком. – 1999. – С. 30–34.
46. Шкарбан М. Україна – це яскравий приклад ентропії / М. Шкарбан // Пропозиція. – 1999. – № 7. – С. 14–15.
47. Федоров М. М. Розвиток орендних земельних відносин / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 100–103.
48. Квочкин А. Организация оборота земельных долей / А. Квочкин // Экономика сельского хозяйства России. – 1998. – № 11. – С. 23.
49. Чаплигіна О. В. Проблеми формування ринку землі як перепона економічній безпеці орендних сільськогосподарських підприємств / О. В. Чаплигіна // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічна безпека сучасного підприємства»], (23–24 травня 2008 р.). – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – С. 245–248.
50. Єщенко І. Практика оренди сільськогосподарських земель в Україні / І. Єщенко // Пропозиція. – 1998. – № 10. – С. 62–64.
51. Конрад Фріч. Розвиток ринку землі в Україні / Конрад Фріч // Пропозиція. – 2000. – № 1. – С. 111–112.
52. Юрчишин В. В. Післяприватизаційний етап розвитку сільськогосподарства / В. В. Юрчишин // Вісник аграрної науки. – 1996. – № 1. – С. 10–14.
53. Калініченко В. В. Селянське господарство України в період НЕПу: Історико-економічне дослідження / В. В. Калініченко – Х. : Основа, 1997. – 400 с.
54. Чаплигіна О. В. Оренда землі: стан та проблеми / О. В. Чаплигіна // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. [«Наука и образование без границ – 2007»], (16–17 декабря 2007 г.). – София : Бел ГРАД-БГ, 2007. – Т. 6. – С. 3–4.

55. Чаплигіна О. В. Орендні відносини сільськогосподарських підприємств та перспективи їх розвитку / О. В. Чаплигіна // Матеріали четвертої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих вчених [«Формування стратегії розвитку регіонального АПК»], (30 травня 2008 р.). – Житомир : ДАЕУ, 2008. – С. 23–25.

56. Роєнко О. А. Товариства з обмеженою відповідальністю в аграрному підприємстві / О. А. Роєнко // Економіка АПК. – 1999. – № 10. – С. 42–46.

57. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискореного реформування аграрного сектора економіки» // Урядовий кур'єр. – 8 грудня, 1999.

58. Саблук П. Т. Арендные отношения: опыт и перспективы развития. Проблемы экономического труда и социального развития села / П. Т. Саблук // Материалы Всесоюзного координационного научно-методического совещания. – Киев. – 1991. – 24 с.

59. Саблук П. Т. Особливості аграрної реформи в Україні / П. Т. Саблук. – К. : ЗАТ «Нічлава», 1997. – 304 с.

60. Малік М. Й. Основи аграрного підприємництва / М. Й. Малік. – К. : Інститут аграрної економіки, 2000. – 582 с.

61. Плетенецька С. М. Орендні відносини в розвитку підприємницької діяльності. 3 кн. Основи аграрного підприємництва / За ред. М. Й. Маліка. – К. : Інститут аграрної економіки, 2001. – 582 с.

62. Новаковський Л. А. Проблеми здійснення земельної реформи в Україні / Л. А. Новаковський // Землевпорядний вісник. – 1999. – № 2. – С. 3–6.

63. Малік М. Й. Економічні засади аграрних перетворень / М. Й. Малік, П. М. Федієнко // Економіка АПК. – 1999. – № 8. – С. 20–25.

64. Берлач А. Організаційно-правові проблеми становлення орендних земельних відносин в Україні: історія і сучасність / А. Берлач // Право України. – 1999. – № 2. – С. 15–18.

65. Колесник І. А. Оренда землі сільськогосподарськими підприємствами / І. А. Колесник // Агроінком. – 2002. – № 1–3. – С. 62–64.

66. Шепотько Л. О. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть / Л. О. Шепотько, І. В. Прокопа, С. О. Гудзинський. – Т. І. – К., 2000. – 396 с.

67. Лазаренко П. І. Экономическая и социальная направленность арендной модели хозяйствования / П. І. Лазаренко, М. І. Агафонов, В. В. Радченко. – К. : Урожай, 1989. – 217 с.

68. Дебров В. В. Оренда землі як засіб формування земельного масиву фермерських господарств / В. В. Дебров // Таврійський науковий вісник. – № 23. – С. 134–137.

69. Кошкалда І. В. Вплив окремих факторів на величину орендної плати. Сучасні проблеми економіки сільського господарства та АПК / І. В. Кошкалда // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Суми : СНАУ, 2003. – Ч. 2, 315 с.

70. Власюк В. М. Розвиток земельних-орендних відносин у фермерських господарствах Черкаської області / В. М. Власюк, О. А. Роечко // Економіка АПК. – 2001. – № 8. – С. 27–30.

71. Макеєнко М. І. Собственность, и аренда АПК: экономика, управление / М. І. Макеєнко. – № 8. – С. 69–74.

72. Панасюк Б. Економічна політика в Україні наприкінці ХХ століття / Б. Панасюк. – К. : Новий друк, 2002. – 744 с.

73. Данкевич А. Є. Формування орендної плати за землі сільськогосподарського призначення / А. Є. Данкевич // Агроінком. – 2005. – № 3–4. – С. 85–88.

74. Шароварова І. В. Аренда земли: уроки отечественной истории / І. В. Шароварова // Вестник сельскохозяйственных наук. – 1990. – № 6. – С. 150–156.

75. Маркина В. А. Магнатское поместье в Правобережной Украине второй половины XVIII века / В. А. Маркина. – К. – 1961. – С. 232.

76. Гуржій І. О. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини ХІХ ст. / І. О. Гуржій. – К. : Держполітвидав, 1954. – 452 с.

77. Микитенко І. А. Земельна реформа і селянська психологія в Україні / І. А. Микитенко. – К. : Інститут аграрної економіки, 2002. – 40 с.

78. Эволюция земельной собственности, земельная реформа и арендные отношения в России в конце XIX – начале XX веков: Информационный материал № 429(91). Система ДОР ВНИИТЗИ АПК, М., 1991. – 8 с.

79. Аренда земли в сельском хозяйстве СССР в период НЭПа: Информационный материал № 01-9/354. Система ДОР ВНИИТЗИ АПК, М., 1988. – 21 с.

80. Паламарчук Л. В. Еколого-економічні аспекти економічного обороту землі в Україні. 08.08.01 – Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Л. В. Паламарчук // ДП «ГНДПЗ». – К., 2004. – 197 с.

81. Саблук П. Т. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П. Т. Саблук, І. І. Лукінов, В. В. Юрчишин. – К. : Вид-во ІАЕ України ААН, 1996. – 664 с.

82. Братчук Л. М. Шляхи вдосконалення первинного обліку земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах / Л. М. Братчук // Економіка АПК. – 2003. – № 12. – С. 88–93.

83. Постанова Верховної Ради України «Про земельну реформу» / Практичний посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка / ІАЕ УААН. – К., 1997. – 647 с.

84. Земельний Кодекс України / Практичний посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка / ІАЕ УААН. – К., 1997. – 647 с.

85. Декрет Кабінету Міністрів України «Про приватизацію земельних ділянок» від 26 грудня 1992 р. // Відомості ВР. – 1993. – № 10.— С. 79.

86. Закон України «Про форми власності на землю» від 30 січня 1992 р. №2073-ХІІ // Відомості ВР. – 1992. – № 18. – С. 225.

87. Земельний кодекс України // Економіка АПК. – 2001. – № 11. – С. 3–50.

88. Постанова Верховної Ради України «Про прискорення земельної реформи та приватизації землі» від 13 березня 1992 р. № 2200-ХІІ // Відомості ВР. – 1992. – № 25.— С. 355.

89. Реформування земельних відносин в аграрному секторі Сумщини. – Суми : СОД, вид-во «Козацький вал», 2001. – 36 с.

90. Чаплигіна О. В. Реформи в аграрному секторі / О. В. Чаплигіна // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції [«Образование и наука без границ – 2006»], (18–28 декабря 2006 г.). – Т. 3. – Днепропетровск : Наука и образование, 2006.– С. 23–25.

91. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р. № 666/94.

92. Указ Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 р. № 720/95.

93. Указ Президента України «Про оренду землі» / Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка / ІАЕ УААН. – К., 2000. – 660 с.

94. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17 грудня 1998 р. № 320 – XIV // Відомості ВР. – 1999. – № 5.— С. 39.

95. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо задоволення потреб громадян у земельних ділянках» від 28 червня 1999 р. № 765/99 // Урядовий кур'єр. – 19 серп. 1999.

96. Данкевич А. Є. Оренда землі та шляхи її удосконалення / А. Є. Данкевич // Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. – Львів : НВФ «Українські технології», 2004. – С. 151–154.

97. Данкевич А. Є. Перспективи розвитку оренди землі у сільському господарстві / А. Є. Данкевич // Матеріали Міжнародного економічного форуму у двох частинах «Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації». Ч. II. – К. : Видавничий дім «Корпорація», 2004. – С. 84–88.

98. Данкевич А. Є. Проблеми та перспективи розвитку орендних земельних відносин у сільському господарстві / А. Є. Данкевич // Землеустрій і кадастр. – 2004. – № 1–2. – С. 88–92.

99. Чаплигіна О. В. Оренда сільськогосподарських земель / О. В. Чаплигіна // Матеріали XXVIII міжнародної науково-практичної конференції [«Генезис інституційної системи транзитних економік»], (7–8 травня 2008 р.). – Чернівці : Рута, 2008. – С. 116–119.

100. Формування ринку землі в Україні / [Галушко В. П., Білик Ю. Д., Даниленко А. С. та ін.]. – К. : Урожай, 2002. – 280 с.

101. Онищенко О. М. Шляхи легітимізації землеволодіння і землекористування нових господарських структур. / О. М. Онищенко // Но-

ва економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – С. 106–112.

102. Федоров М. М. Проблеми реформування земельних відносин / М. М. Федоров // Основи напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 730 с.

103. Сапич В. І. Реформування земельних відносин : кол. монографія у двох томах, Т. 1 / В. І. Сапич // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – К., 2000. – С. 351–355.

104. Плетенецька С. М. Оренда та її соціально–економічна суть / С. М. Плетенецька // Економіка АПК. – 1998. – № 12. – С. 23–26.

105. Дем'яненко С. І. Формування виробничих витрат селянських (фермерських) господарств в умовах ринкової економіки / С. І. Дем'яненко. – К. : Урожай, 1994. – 152 с.

106. Черняев А. Организация аренды земель сельскохозяйственно-го назначения / А. Черняев, Е. Заворотин // АПК – экономика, управление. – 2000. – № 6. – С. 64–69.

107. Чаплигіна О. В. Розвиток орендних відносин сільськогосподарських підприємств / О. В. Чаплигіна, Т. Т. Горобчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2007. – № 6. – С. 25–30.

108. Розвиток господарських формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК / За ред. М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : Українська академія аграрних наук. Інститут аграрної економіки, 1999. – 296 с.

109. Селиванов Л. А. Методические особенности расчета арендной платы за землю в сельском хозяйстве / Л. А. Селиванов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2003 – № 5. – С. 43–45.

110. Шпичак О. М. Теорія та практика формування ціни землі сільськогосподарського призначення / О. М. Шпичак, В. Г. Андрійчук // Агроінком. – 2003. – № 3–4. – С. 33–41.

111. Петров П. В. Оренда землі, види і розміри орендної плати за неї / П. В. Петров, Н. В. Назаренко // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2001. – № 6 (13). – С. 22–25.

112. Організація селянських (фермерських) господарств / [М. Г. Лобас, А. В. Македонський, Д. Є. Беляєв, О. В. Грищенко]. – К. : Агроінком, 1998. – 288 с.

113. Яровий В. Д. Соціально-економічні аспекти оренди у сільському господарстві : автореф. дис. канд. економ. наук: 08.06.01 / В. Д. Яровий // НАН України, Ін-т економіки – К., 2000. – 19 с.

114. Могилова М. М. Формування і розвиток ринку землі в удосконаленні економічного механізму регулювання земельних відносин : кол. монографія у двох томах, Т. 1 / М. М. Могилова // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – К., 2000. – 732 с.

115. Азізов С. П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах. Підручник / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий / За ред. С. П. Азізова. – ІАЕ, 2001. – 834 с.

116. Закон України «Про плату за землю» від 03. 07. 1992 р. № 2535-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №45. – С. 238.

117. Саблук П. Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд на майбутнє. Науково-популярні нариси в трьох томах. Т. III. Формування наукової ринкової школи економістів-аграрників / П. Т. Саблук. – К.: ІАЕ, 2001. – 486 с.

118. Погожев В. П. Арендное землепользование: Зарубежная информация / В. П. Погожев, А. Б. Соскиев. – М. : Агропромиздат, 1990. – 96 с.

119. Рольфес Л. Скільки може коштувати ваша сільськогосподарська земельна ділянка / Л. Рольфес // Приватизація землі: закон, практика, проблеми. – 2003. – № 2. – С. 30–32.

120. Перехід до ринкового госпрозрахунку / [М. П. Вітковський, П. Т. Саблук, В. Л. Толстопят та ін.]. – К. : Урожай, 1993. – 126 с.

121. Шпичак О. М. Теорія та практика формування ціни землі сільськогосподарського призначення / О. М. Шпичак, В. Г. Андрійчук // Агроінком. – 2003. – № 3–4. – С. 33–41.

122. Коган М. Ю. Аренда земли й сільськогосподарська кооперація за рубежом / М. Ю. Коган, Л. С. Корбут. – М., 1989. – 52 с.

123.Золотухин В. П. Структура американского фермерства: Социальные аспекты / В. П. Золотухин // По материалам сельскохозяйственной переписи // США: экономика, политика, идеология. –1997. – № 6. – С. 112–125.

124.Аграрные преобразования в Новых федеральных землях Германии (1991–2002 г.). – М. : Энциклопедия российских деревень, 2003. – 93 с. (Науч. тр. ВИА-ПИ; Вып. 10).

125.Кулініч В. В. Орендна плата та питання еколого–економічної оціни земель / В. В. Кулініч // Землевпорядний вісник. – 1999. – № 1. – С. 47–51.

126.Збарський В. Приватна власність на землю як основа становлення малих форм господарювання на селі / В. Збарський // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2004. – № 1. – С. 14–17.

127.Будзяк О. С. Наукові основи регіонального сільськогосподарського землекористування. 08.08.01– Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / О. С. Будзяк // НАНУ; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К, 2002. – 182 с.

128.Пасько О. В. Відтворення основних засобів аграрних підприємств у сучасних умовах / О. В. Пасько. – Суми : ВАТ «СОД», видавництво «Козацький вал», 2004. – 102 с.

129.Песцова О. С. Економічний механізм формування ринку сільськогосподарських земель в Україні. 08.07.02 – Економіка сільського господарства і АПК: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / О. С. Песцова // НАНУ. – К, 2002. – 254 с.

130.Макарчук І. А. Орендне землекористування, як форма комерційного використання землі І. А. / Макарчук // Зб. наук. праць Луганського НАУ. Сер. Економічні науки. Вип. 34. – Луганськ, 2004. – С. 249–252.

131.Тиллак П. Структурные преобразования сельскохозяйственных предприятий в новых землях ФРГ / П. Тиллак // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1998. – № 3. – С. 52–53.

132.Волков С. Н. Экономика землеустройства / С. Н. Волков. – М. : Колос, 1996. – 237 с.

- 133.Трегобчук В. М. Стратегічні завдання та основні вимоги до земельної реформи в Україні / В. М. Трегобчук, Д. С. Добряк // Вісник аграрної науки. – 1998. – № 3. – С. 72–76.
- 134.Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т. 2 / Відповід. ред. С. В. Мочерний. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
- 135.Комов Н. В. Земельные отношения и землеустройство в России / Н. В. Комов, А. В. Родин. – М. : Русслит, 1995. – 512 с.
- 136.Мойсеєнко С. КСП – тіні минулого / С. Мойсеєнко // Сільський час. – 2000. – 18 лютого.
- 137.Жовтанюк І. В. Приватно-орендні підприємства як форма підприємництва громадян України / І. В. Жовтанюк // Агроінком. – 1997. – № 10–12. – С. 26–28.
- 138.Онищенко О. М. Проблеми реформування відносин власності та організаційних структур господарювання на селі / О. М. Онищенко, В. М. Трегобчук, В. В. Юрчишин // Економіка України. – 1998. – № 9. – С. 4–14.
- 139.Розкішна О. А. Розвиток приватних господарств / О. А. Розкішна // Агроінком. – 1998. – № 11–12. – С. 34–36.
- 140.Набрав чинності Закон «Про оренду землі», який дозволяє оренду іноземним інвесторам приватизованих земельних ділянок // Галицькі контракти. – 1998. – № 43. – С. 6.
- 141.Моголова М. М. Ринок землі як важлива умова розвитку ефективного виробництва / М. М. Моголова // Економіка АПК. – 2000. – № 2. – С. 76–79.
- 142.Фріч К. Розвиток ринку землі в Україні / К. Фріч // Пропозиція. – 2000. – № 1. – С. 111–112.
- 143.Аренда земли в Швеции // АПК: Экономика, управление. – 1990. – № 8. – С. 125.
- 144.Організація і функціонування фермерських господарств: Навчальний посібник / [П. К. Бечко, А. Ф. Бурик, І. А. Бутило та ін.] // За ред. В. О. Єщенка. – К. : ЗАТ «Нічлава», 1998. – 180 с.
- 145.Шатохін А. М. Соціологія села / А. М. Шатохін. – К. : Науковий світ, 2000. – 271 с.
- 146.Москаленко А. Еволюція орендного землекористування: зарубіжний та вітчизняний досвід / А. Москаленко // Економіка України. – 2001. – № 9. – С. 88–94.

147. Allgemeine Betriebs – wirtschaftslehre, Herausgegeben // von F. X. Bea, E. Dichte und M. Schweitzer. – Stuttgart Jena: Gustav Fischer Verlag, 1994. – 145 s.

148.Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран. Введение в теорию, практику и политику / М. Трейси. – СПб : Питер, 1995. – 434 с.

149.Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В. Г. Андрійчук. – 2–е вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

150.Скрипник Ю. В. Організація та оцінка економічних досліджень : навчально-методичний посібник / Ю. В. Скрипник. – Суми : Видавництво «Довкілля», 2003. – 298 с.

151.Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія і методологія, напрямки використання: монографія / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 171 с.

152.Грабовецький Б. Є. Теорія і практика прогнозування в управлінні сучасним виробництвом: бурякоцукровий комплекс : монографія / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2002. – 264 с.

153. Гнатієнко Г. М. Експертні технології прийняття рішень : монографія / Г. М. Гнатієнко, Снитюк В. Є. – К. : ТОВ «Маклаут», 2008. – 444 с.

154.Саркисов С. А. Прогнозирование и развитие больших систем / Саркисов С. А., Голованов Л. В. – М. : Статистика. – 1975. – 192 с.

155. Белов В. Нова методика кількісної оцінки узгодженості думок експертів/ В. Белов, В. Чумаков // Вісник КНТЕУ. – 2008. – №2. – С. 84–90.

156. Грабовецький Б. Є. Аналіз зміни орендної плати та впливу факторів на її рівень / Б. Є. Грабовецький, О. В. Чаплигіна // Матеріали VI регіональної науково-практичної конференції [«Теорія та практика сучасного підприємства в контексті парадигми економічної безпеки»], (27–28 травня 2010 р.). – Вінниця : ВНТУ, 2010. – С. 210–219.

157. Грабовецкий Б. Е. О выборе вида уравнения / Б. Е. Грабовецкий, Т. А. Спирина // Вестник статистики. – 1976. – №2. – С. 50–53.

158. Aumann R. J. Lectures on Game Theory. – San Francisco : Westview Press, 1989. – 120 p.

159. Dixit A. Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life / Dixit A., Nalebuff B. – N. Y. : Norton, 1991. – 394 p.

160. Васильев В. А. Модели экономического обмена и кооперативные игры / В. А. Васильев. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1984. – 96 с.
161. Губко М. В. Теория игр в управлении организационными системами / М. В. Губко, Д. А. Новиков. – М. : ИПУ, 2005. – 138 с.
162. Шиян А. А. Управління розвитком соціально-економічних систем. Теорія ігор: основи та застосування в економіці та менеджменті : навчальний посібник / А. А. Шиян. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 162 с.
163. Даниленко А. С. Земельна реформа – поступ у третє тисячоліття / А. С. Даниленко // Землевпорядний вісник. – 2000. – № 1. – С. 3–9.
164. Статистичний щорічник Вінниччини : статистичний збірник. – Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2010. – 619 с.
165. Чаплигіна О. В. Регіональні особливості орендних земельних відносин / О. В. Чаплигіна // Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару [«Особливості реформування економіки України в умовах глобальної економічної кризи»], (23 квітня 2009 р.). – Вінниця : ВІЕ ТНЕУ, 2009. – С. 24–25.
166. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. пос. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
167. Фінансово-економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Вінниччини : статистичний збірник. – Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2011. – 155 с.
168. Фінансово-економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Вінниччини : статистичний збірник – Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2009. – 155 с.
169. Погорельська В. І. Стан сільського господарства Вінниччини у 2010 році [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Вінницькій області : прес-випуски : травень 2011. – Режим доступу: <http://www.vous.vin.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/111/576--2010-.html>.
170. Чаплигіна О. В. Формування орендних відносин на господарських підприємствах Вінницької області / О. В. Чаплигіна, Т. Т. Горобчук

// Вісник ЖНАЕУ: науково-теоретичний збірник. Економічні науки. – 2010. – Вип. № 2(27). – Т. 2. – С. 191–199.

171. Указ Президента України № 725/2008 Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dkzr.gov.ua>.

172. Чаплигіна О. В. Особливості розвитку земельної оренди у Вінницькій області / О. В. Чаплигіна // Матеріали доповідей Всеукраїнської науково-дослідної конференції [«Проблеми формування конкурентоспроможності підприємств за умов нестабільності світової економіки»], (27 квітня 2009 р.). – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – С. 245–247.

173. Чаплигіна О. В. Сучасний стан орендних відносин та перспективи розвитку орендних сільськогосподарських підприємств / О. В. Чаплигіна // Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції [«Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст»], (20–22 березня 2008 р.). – Вінниця : ВІЕ ТНЕУ, 2008. – Т. II. – С. 177–180.

174. Грабовецький Б. Є. Використання експертних методів для оцінки порівняльної важливості чинників орендної плати / Б. Є. Грабовецький, О. В. Чаплигіна // Економічний простір: Збірник наукових праць. Дніпропетровськ : ПДАБА, 2010. – № 33. – С. 202–213.

175. Грабовецький Б. Є. Дослідження тенденції зміни орендної плати за землю та оцінки впливу на її рівень окремих факторів на прикладі Вінницької області / Б. Є. Грабовецький, О. В. Чаплигіна // Статистика України. – 2010. – № 3. – С. 39–44.

176. Грабовецький Б. Є. Дослідження тенденцій та закономірностей зміни орендної плати на землю сільськогосподарського призначення / Б. Є. Грабовецький, О. В. Чаплигіна // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 263: В 9 т. – Т. V. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 1145–1161.

177. Грабовецький Б. Є. Оцінка впливу факторів на розмір орендної плати сільськогосподарських земель / Б. Є. Грабовецький, О. В. Чаплигіна // Економічний простір, Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2010. – № 34. – С. 157–165.

178. Башнянин Г. І. Політична економія / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведєв. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 528 с.

179. Економічна теорія: Політекономія : підручник ; За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
180. «Что сулят банки вкладчикам?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.tochka.net/8456-что-sulyat-banki-vkladchi-kam>. – Назва з екрану.
181. Akerlof G. A. The market for «lemons»: quality uncertainty and the market mechanism / Akerlof G. A. – Quarterly Journal of Economics. – 1970. – Vol. 84, N 3. – P. 488–500.
182. Mas-Collel A. Microeconomic Theory / Mas-Collel A., Whinston M. D., Green J. R. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 977 p.
183. Чаплигіна О. В. Розвиток орендних відносин земель сільськогосподарського призначення / О. В. Чаплигіна // Матеріали конференції молодих вчених-економістів [«Стратегічні напрями і пріоритети формування конкурентоспроможності аграрного сектора»], (24 листопада 2010 р.). – Житомир : ЖНАЕУ, 2011. – С. 14–17.
184. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>.
185. Чаплигіна О. В. Фактори впливу на ціну земель сільськогосподарського призначення / О. В. Чаплигіна, А. А. Шиян // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 1. – С. 36–40.
186. Шиян А. А. Механізми взаємодії фінансових інститутів розвинених та перехідних економік / А. А. Шиян, Л. О. Нікіфорова, І. Ф. Острий // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2 (116). – С. 18–25.
187. Сучасний стан сільського господарства Вінницької області у 2009 році та перспективи його розвитку (комплексна доповідь). – Вінниця : Головне управління статистики у Вінницькій області, 2010. – 18 с.
188. Acemoglu D. Introduction to Modern Economic Growth / D. Acemoglu. – Princeton: Princeton University Press, 2009. – 1072 p.
189. Gibbons R. Game Theory for Applied Economists / R. Gibbons. – Princeton : Princeton University Press, 1992. – 288 p.
190. Чаплигіна О. В. Теоретико-ігрове моделювання економічних відносин орендаря та власника земель сільськогосподарського призначення / О. В. Чаплигіна, А. А. Шиян // Агросвіт: науково-практичний журнал. – 2010. – № 17. – С. 18–23.

191. Чаплигіна О. В. Інституціональні умови для ефективного функціонування ринку сільськогосподарських земель / О. В. Чаплигіна // Агросвіт: науково-практичний журнал. – 2011. – № 16. – С. 28–31.

192. Чаплигіна О. В. Інституціональні умови створення земельного кадастру та моніторингу характеристик якості сільськогосподарських земель / О. В. Чаплигіна // Матеріали I Регіональної науково-практичної конференції «Проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством», 19–20 квітня 2011 р. – Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2011. – С. 318–321.

193. Хантитнтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантитнтон. – М. : Прогресс–Традиція, 2004. – 480 с.

194. Саблук П. Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П. Т. Саблук. – К. : ННЦІАЕ, 2006. – 396 с., С. 216.

195. Чаплигіна О. В. Реформування земельних відносин / О. В. Чаплигіна // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2007. – № 4(16). – С. 75–82.

196. Земельне право України: теорія і практика. – 2011. – № 10. – 88 с.

197. Чаплигіна О. В. Проблеми реформування земельних відносин та формування ринку землі / О. В. Чаплигіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2007. – № 5. – Т. 2. – С. 161–165.

198. Губені Ю. Ринок землі в Україні: можливо спробувати по-іншому? [Електронний ресурс] / Губені Ю. – Режим доступу: <http://www.agroconf.org/uk/node/482>

Наукове видання

**Чаплигіна Олеся Василівна
Шиян Анатолій Антонович
Горобчук Тетяна Тимофіївна
Грабовецький Борис Євсійович**

**РОЗВИТОК ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

Монографія

Редактор Н. Мазур

Оригінал-макет підготовлено О. Чаплигіною

Підписано до друку 04.09.2012 р.
Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. др. рк. 10,28
Наклад 100 прим. Зам № 2012-124

Вінницький національний технічний університет,
КІВЦ ВНТУ,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-85-32.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті,
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-81-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.